DOI: 10.33498/louu-2026-01-011

Оксана Щербанюк

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
професорка Вільнюського університету,
членкиня Науково-консультативної ради Конституційного Суду України,
членкиня Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1307-2535
oksanashcherbanyuk7@gmail.com

Лаура Бзова

PhD, доцентка, асистентка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3143-4904
l.bzova@chnu.edu.ua

УДК 342.565.2

КОНСТИТУЦІЙНА ПРОЦЕДУРА І КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. Усі конституційні суди Європи беруть участь у русі процесуальної емансипації, який асоціюється з самою демократією, особливо в країнах, які її відкидали протягом минулого століття. Процедура давно здається другорядною галуззю реалізації права. Конституційна процедура, якщо брати її у широкому значенні, являє собою врегульований Основним Законом України та чинними законами спосіб реалізації владних конституційних повноважень. Йдеться про такі процеси, як внесення змін і доповнень до Конституції, процедура імпічменту, порядок призначення чи усунення з посад вищих службових осіб, механізми організації та проведення всенародних опитувань (референдумів), формування владних структур і т. ін. Це є загальним конституційним порядком, який охоплює як процеси, що відбуваються в судових інстанціях, так і ті, що проходять поза судом (нерідко їх іменують парламентськими чи виборчими, які мають окреме конституційно-правове закріплення). Натомість конституційне провадження у більш обмеженому, вузькому значенні є специфічною юрисдикційною (тобто судовою) діяльністю Конституційного Суду України. Воно окреслюється як сукупність процесуальних кроків, які здійснюються Конституційним Судом під час дослідження та вирішення питань, що належать до його юрисдикції (на підставі конституційного подання, звернення чи скарги). Цей процес характеризується наявністю чітко визначених етапів, часових рамок, вимог до доказів, визначених сторін та фінального рішення.

© Оксана Щербанюк, Лаура Бзова, 2026

У доктрині конституційного права конституційна процедура, або ж конституційний процес, звично трактується як комплекс правил, які впорядковують втілення у життя конституційно-правових приписів матеріального характеру й установлюють порядок здійснення найважливіших дій у сфері конституційного права. До таких належать, приміром: порядок ухвалення, внесення поправок та офіційного оприлюднення Основного Закону України; механізм обрання Президента держави, формування народного представництва (Верховної Ради), призначення суддів; конституційне судочинство (подання звернень до Конституційного Суду, розгляд відповідних справ, інститут конституційної скарги); а також процедури, пов'язані з імпічментом, проведенням всенародного волевиявлення (референдуму), розпуском законодавчого органу, та інші. В останні роки тематика конституційної процедури та конституційного провадження – це не "теоретична" або "академічна" тема, а жива, динамічна, практично затребувана сфера.

Ключові слова: конституційна процедура; конституційне провадження; Конституційний Суд України; конституційна доктрина; верховенство права.

Конституційне процесуальне право є життєво важливим наріжним каменем правових систем і визначає належну послідовність кроків, яких ці установи повинні дотримуватися для забезпечення законності, справедливості та правосуддя в процесах прийняття рішень. Слово "процедура" запозичене в українську мову через французьку (фр. *procédure* – спосіб дії, порядок дій, процедура). Французьке *procédure* утворене від дієслова *procéder* – просуватися, діяти, виконувати дії (сучасне фр. *procéder*), яке походить безпосередньо від латинського *prōcēdere* (проходить, виступає вперед, просувається, відбувається). Саме цей юридично-адміністративний відтінок закріпився у французькому *procédure*, а звідти потрапив у більшість європейських мов, зокрема в українську та безпосередньо у французьку юридичну літературу.

В австрійській конституційно-правовій доктрині та практиці співвідношення між *Verfassungsrecht* (конституційне право, матеріальне) та *Verfassun gsverfahrensrecht / Verfahrensrecht der Verfassungsgerichtsbarkeit* (конституційне процесуальне право, процедура конституційного судочинства) має свої особливості, пов'язані з класичною австрійською моделлю централізованої конституційної юрисдикції, створеною Гансом Кельзеном 1920 р. Конституційне матеріальне право *(Verfassungsrecht)* закріплює принципи (демократія, республіканізм, федералізм, правову державу, поділ влади), права людини *(Grundrechte)*, організацію держави, компетенційний розподіл, інтеграційні межі *(Integrationsschranken)* тощо. Конституційне процесуальне право *(Verfassungsverfahrensrecht)* – це процесуальні норми, які регулюють реалізацію та захист матеріального конституційного права. Конституційне процесуальне право складається з процедур: конституційної скарги *(Indiv idualbeschwerde / Verfassungsbeschwerde);* абстрактного та конкретного нормоконтролю *(Gesetzesprüfung, Verordnungsprüfung);* процедур у спорах про компетенцію *(Kompetenzkonflikte)*; розгляду виборчих спорів, імпічменту тощо. Отже, воно є інструментом забезпечення верховенства матеріального конституційного права. У австрійській традиції конституційне право *(Verfassungsrecht)* встановлює зміст і межі влади, а конституційна процедура

pravoua.com.ua

(Verfassungsverfahrensrecht) забезпечує ефективний, передбачуваний і справедливий механізм їх захисту та реалізації, зокрема, через потужний і незалежний конституційний суд. Їх тісний зв'язок є основою австрійського конституціоналізму, який уплинув і на Україну.

Натепер статус і діяльність Конституційного Суду України регулюються Конституцією України[1], Законом України "Про Конституційний Суд України"[2] та власним Регламентом[3]. Варто дослідити, як і в якому контексті термін "процедура" використовується в цих актах. У Конституції України термін процедура використовується в ст. 152: 'Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності'[4] та ст. 153: 'Порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом'[5]. У Законі України "Про Конституційний Суд України" використовується термін "конституційна процедура" у підпункті "в" ч. 1 ст. 90: '4) резолютивну частину із зазначенням: <…> в) того, чи була додержана конституційна процедура розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, – у справі щодо додержання такої процедури'[6].

У Регламенті Конституційного Суду України термін "процедура" вживається одинадцять разів, а саме: у п. 3 ч. 1 параграфа 48: 'Конституційне провадження у справі щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту закриває Велика палата після проголошення Президентом України особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України'[7]; у абзаці 2 п. 1 параграфа 52: 'На засіданнях Великої палати вирішуються також інші питання, пов'язані з відкриттям, відмовою у відкритті або закриттям конституційного провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, що не розглядаються Колегією, Сенатом'[8]; пп. 6 ч. 4 параграфа 52: 'Головуючий на засіданні Великої палати; <…> 6) ставить на голосування пропозиції Судді-доповідача у справі,

[1] Конституція України від 28 червня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.02.2026).
[2] Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення 15.02.2026).
[3] Регламент Конституційного Суду України, ухвалений на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n12> (дата звернення 15.02.2026).
[4] Конституція України (н 1).
[5] Конституція України (н 1).
[6] Про Конституційний Суд України (н 2).
[7] Регламент Конституційного Суду України (н 3).
[8] Там само.

суддів Конституційного Суду щодо процедури розгляду справи та оголошує результати голосування’[9]; у п. 8 ч. 3 параграфа 53: ‘4. Головуючий на пленарному засіданні Великої палати: <…> 8) ставить на голосування пропозиції Судді-доповідача у справі, суддів Конституційного Суду щодо процедури розгляду справи та оголошує результати голосування’[10]; у ч. 1 параграфа 54: ‘На засіданні Сенату вирішуються також інші питання, пов’язані з відкриттям, відмовою у відкритті або закриттям конституційного провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, що не віднесені до розгляду на засіданні Колегії, Великої палати’[11]; у пп. 6 ч. 4 параграфа 54: ‘4. Головуючий на засіданні Сенату: <…> 6) ставить на голосування пропозиції Судді-доповідача у справі, суддів Конституційного Суду щодо процедури розгляду справи та оголошує результати голосування’[12]; у пп. 8 ч. 4 параграфа 55: ‘4. Головуючий на пленарному засіданні Сенату: <…> 8) ставить на голосування пропозиції Судді-доповідача у справі, суддів Конституційного Суду щодо процедури розгляду справи та оголошує результати голосування’[13]; у ч. 2 параграфа 56: ‘На засіданні Колегії вирішуються також інші питання, пов’язані з відкриттям або відмовою у відкритті конституційного провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, не віднесені до розгляду на засіданні Сенату, Великої палати’[14]; частинах 1, 2, 5 параграфа 67:

> 1. Для перевірки дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, прийняття Верховною Радою України законів України та інших актів або набрання ними чинності, а також для встановлення порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України можуть бути допитані свідки.
> 2. Свідком є особа, яка була учасником конституційної процедури розгляду, прийняття Верховною Радою України законів України, інших актів чи набрання ними чинності або яка може підтвердити чи спростувати порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України <…> 5. Про залучення особи як свідка постановляється ухвала Сенату, якщо суб’єкт права на конституційну скаргу вважає, що закон України, застосований в остаточному судовому рішенні у його справі, не відповідає Конституції України у зв’язку з порушенням встановленої Конституцією України процедури його розгляду, прийняття або набрання ним чинності[15].

Отже, законодавець використовує термін “процедура” в конституційно-правовому регулюванні діяльності Конституційного Суду України в контексті розгляду справ та процедури розгляду справи.

[9] Регламент Конституційного Суду України (н 3)
[10] Там само.
[11] Там само.
[12] Там само.
[13] Там само.
[14] Там само.
[15] Там само.

pravoua.com.ua

Останнім часом в українській науковій доктрині та у зв'язку з внесенням проєкту Закону України № 4533 "Про конституційну процедуру"[16] (у законопроєкті, запропонованому Комітетом Верховної Ради України з правової політики, в остаточній редакції від 10 вересня 2021 р. назва була змінена на проєкт Закону № 4533 "Про конституційне провадження") пожвавилась дискусія щодо поняття терміна "конституційна процедура".

Згідно з ч. 1 ст. 1 проєкту Закону від 21 грудня 2000 р.: 'Цей Закон визначає процедуру і межі здійснення Конституційним Судом України (далі – Конституційний Суд або Суд) своїх повноважень під час розгляду справ конституційної юрисдикції, порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ, постановлення і виконання його рішень, надання і виконання висновків'[17].

Згідно з ч. 1 ст. 1 проєкту Закону "Про конституційне провадження" від 10 вересня 2021 р.: 'Цей Закон визначає порядок здійснення Конституційним Судом України (далі – Конституційний Суд або Суд) повноважень під час розгляду справ конституційної юрисдикції, порядок звернення до Суду, процедуру розгляду ним справ, ухвалення і виконання рішень Суду, надання і виконання висновків Суду'[18]. Ці проєкти, на думку розробників, були спрямовані на врегулювання та визначення підстав і порядку звернення до Конституційного Суду України, процедури розгляду ним справ, виконання рішень і висновків Конституційного Суду України, тобто порядку та процедури реалізації Конституційним Судом України своїх повноважень.

Відповідно до п. 16 Висновку Європейської Комісії "За демократію через право" щодо проєкту закону № 4533, ухваленого Венеційською Комісією на її 126-му пленарному засіданні (онлайн, 19–20 березня 2021 р.)[19]: 'Внесення Проєкту Закону про конституційну процедуру та альтернативного проєкту є реакцією на рекомендації Венеційської комісії'[20]. А п. 25 визначає: 'Проєкт закону № 4533 встановлює новий закон про процедуру Конституційного Суду, окремий від чинного Закону про Конституційний Суд, але він також вносить зміни до чинного Закону, додаючи до нього нову статтю про дисциплінарне провадження'[21]. Венеційська Комісія схвалила та привітала зміни, що запроваджують різноманітні форми прозорості в процесі конституцій-

[16] Проєкт Закону про конституційну процедуру № 4533 від 21.12.2020 <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/5067> (дата звернення 15.02.2026).
[17] Проект Закону про конституційну процедуру (21.12.2020) <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/421903> (дата звернення 15.02.2026).
[18] Законопроект, запропонований головним комітетом в остаточній редакції до проекту Закону України про конституційну процедуру <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70729&pf35401=552624> (дата звернення 15.02.2026).
[19] CDL-AD(2021)006-e. Ukraine – Opinion on the draft law on Constitutional Procedure (draft law no. 4533) and alternative draft law on the procedure for consideration of cases and execution of judgements of the Constitutional Court (draft law no. 4533-1) adopted by the Venice Commission at its 126th Plenary Session (online, 19–20 March 2021) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2021)006-e> (accessed 15.02.2026).
[20] CDL-AD(2021)006-e (n 19).
[21] CDL-AD(2021)006-e (n 19).

ного судочинства та встановлюють суттєво нові процеси розподілу роботи всередині Суду, через Сенати та Колегії, а також при призначенні суддів-доповідачів (статті 9(3), 30(1)), підстави відводу та самовідводу суддів Конституційного Суду України. У контексті останнього положення Венеційська Комісія вважає, що деталізація правил щодо процедури відводу є дуже важливою та безпосередньо стосується її рекомендацій.

Окрему увагу Венеційська Комісія приділила питанням щодо збільшення кількості голосів при ухваленні рішень Великою палатою та в сенатах і влучно зазначила:

> Висновок Венеційської Комісії щодо внесення змін до Закону від 25 червня 2015 року про Конституційний трибунал Польщі містить огляд аналогічних вимог до голосування та доходить до висновку, що в переважній більшості європейських правових систем потрібна лише проста більшість голосів. Існує кілька винятків з цього правила: більшість у дві третини голосів потрібна у випадках певних конкретних компетенцій конституційних судів, наприклад, для захисту меншості або від значного втручання в основні права. Приклади компетенції ex-officio в росії та Сербії не можуть бути використані як аргумент на підтримку такого загального правила[22].

Згідно з п. 64 Висновку ‘нове поняття “конституційної доктрини”, введене у ст. 3, залишається дещо заплутаним і нечітким і потребує подальшого уточнення, щоб бути корисним’[23].

Тож на основі аналізу конституційного законодавства, висновків Венеційської Комісії, слід констатувати про неможливість ототожнення цих категорій, тому що “конституційна процедура” і “конституційне провадження” – це тісно пов’язані, але різні поняття в системі конституційного права, особливо в українській правовій доктрині та практиці. Конституційна процедура в широкому розумінні – це врегульований Конституцією України та законами порядок здійснення владних конституційних повноважень, а саме: процедура внесення змін і доповнень до Конституції, процедура імпічменту, процедури призначення або звільнення вищих посадових осіб, процедура організації та проведення референдумів, процедура формування органів влади тощо. Це загальний конституційний процес, що включає як судові, так і позасудові форми (які доволі часто мають назву парламентських чи виборчих процедур, мають спеціальне конституційно-правове регулювання). Конституційне провадження у вузькому розумінні – це спеціальний юрисдикційний (судовий) процес у Конституційному Суді України, тобто сукупність процесуальних дій Конституційного Суду України щодо розгляду та вирішення справ конституційної юрисдикції (за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою). Воно має чіткі стадії, строки, докази, сторони та рішення.

[22] CDL-AD(2021)006-e (n 19).
[23] CDL-AD(2021)006-e (n 19).

pravoua.com.ua

Висновки Європейської Комісії "За демократію через право" (CDL-AD) часто цитують дисертації про separate opinions у конституційних судах Європи. Зокрема, у Висновку CDL-AD(2018)030 Венеційська Комісія зауважує: 'Верховний Суд Ірландії при здійсненні своєї звичайної юрисдикції може видавати окремі думки, конституційні справи розглядаються за обмежувальною процедурою'[24]. В іншому Висновку Венеційської Комісії вживається поняття конституційної процедури як різновиду розгляду справ за конституційними скаргами. Так:

> У деяких країнах (наприклад, Австрія, Німеччина, Іспанія, Чеська Республіка, Словенія та Словаччина) конституційна скарга – це третій тип процедури, який дозволяє особам подати заяву до конституційного суду, якщо вони вважають, що їхні основні права чи свободи були порушені. У випадках, коли скарга є обґрунтованою, порушення зазвичай ґрунтується на неправильному (неконституційному) тлумаченні відповідного акта звичайного законодавства[25].

Отже, для співвідношення понять "конституційна процедура" та "конституційне провадження" слід виділити основні теоретичні підходи. Згідно з першим підходом ці терміни вживаються як синоніми. Відповідно до іншого, який є найбільш поширеним підходом (вид і рід), конституційне провадження – це вид конституційної процедури (судовий різновид). Третій підхід передбачає перетинання понять, а саме: провадження має елементи процедури, але не вичерпує її, оскільки конституційна процедура є ширшим поняттям. Згідно з четвертим підходом здійснюється розмежування в такий спосіб: конституційна процедура прирівняна до позасудового порядку; конституційне провадження передбачає судовий порядок.

Тож можна виснувати такі суперечності щодо цих категорій. Передусім це термінологічна неузгодженість у законодавстві України. У Законі "Про Конституційний Суд України" вживається "конституційне провадження", у Конституції України у ст. 151 – поняття "конституційна процедура". Г. Кельзен попереджав про ризик плутанини між "конституційним контролем" *(procedure)* і "конституційним судовим процесом" *(proceedings / adjudication)*. Тому необхідно врегулювати цю суперечність. Інша суперечність полягає в обсязі понять. Дослідження Алека Стоуна Світа доводить, що у Франції та Німеччині провадження вузько обмежене судом, а процедура охоплює й інші органи, що створює теоретичну напруженість.

Ще однією суперечністю є процесуальний vs. матеріальний характер. М. Каппеллетті і М. Розенфельд підкреслюють, що в європейській моделі

[24] CDL-AD(2018)030-e. Report on Separate Opinions of Constitutional Courts, adopted by the Venice Commission at its 117th Plenary Session (Venice, 14-15 December 2018) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)030-e> (accessed 15.02.2026).

[25] CDL-JU(2006)016. Exchange of views between the Southern African Judges Commission and the Venice Commission on Constitutional Review in Common Law Countries and Countries with Specialised Constitutional Courts (Venice, 17 March 2006) – The European Model of Constitutional Review of Legislation <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU(2006)016-e> (accessed 15.02.2026).

провадження еволюціонує до матеріального контролю (людські права), а класична процедура часто залишається формальною. Іншою відмінністю є питання джерел правового регулювання. Конституційне провадження регулюється в Україні Законом "Про Конституційний Суд України" та Регламентом Конституційного Суду України, а конституційна процедура – безпосередньо нормами Конституції України та спеціальними законами. Ще варто виділити таку суперечність – наслідки порушення, а саме: порушення провадження має за наслідком скасування рішення Конституційного Суду України; порушення процедури (наприклад, імпічменту) часто не має чітких санкцій.

У науці конституційного права останнім часом конституційне провадження визначають як різновид конституційної процедури, а саме провадження – це "процедура в процедурі", тобто спеціалізована форма конституційної процедури, обмежена судовим контролем конституційності. Як зазначає О. Спінчевська, 'конституційний юрисдикційний процес в Україні знаходить своє вираження у процесуальній діяльності Конституційного Суду України щодо реалізації ним своїх юрисдикційних повноважень'[26].

Розмежування теоретичних суперечностей між поняттями "конституційна процедура" і "конституційне провадження" було предметом аналізу Г. Кельзена, який у працях *"La Garantie Juridictionnelle de la Constitution (La justice constitutionnelle)"* (1928) і *"General Theory of Law and State"* (1945) розробив модель спеціалізованого конституційного суду як "негативного законодавця" *(negative legislator)* та чітко розмежував конституційну процедуру як загальний порядок конституційного контролю (часто позасудовий або абстрактний) і конституційне провадження як конкретне судове провадження в конституційному суді з чіткими процесуальними правилами. На думку Г. Кельзена,

> Визначення органів і процедур законодавства, що є суттєвим для держави, становить Конституцію у власному, первісному та вузькому сенсі цього слова. Вона є невід'ємною основою правових норм, які регулюють взаємну поведінку членів державної спільноти, а також тих, що визначають органи, необхідні для їх застосування та забезпечення виконання, та спосіб їхньої дії, тобто, коротко кажучи, фундаментальною основою правового порядку <…> Немає жодної гіпотези гарантії законності, де б виникла більша спокуса, ніж у випадку з гарантією Конституції, довірити скасування нерегулярних актів тому самому органу, який їх ухвалив. І в жодному разі ця процедура не була б більш протипоказаною[27].

За Г. Кельзеном, конституційне провадження – це спеціалізована, юрисдикційна процедура, що відрізняється від загальних конституційних процедур, зокрема парламентських чи адміністративних. Ця модель стала осно-

[26] О Спінчевська, 'Конституційний юрисдикційний процес: сучасний стан та перспективи удосконалення' (дис д-ра філос 081, 2021) 29.

[27] H Kelsen, 'La garantie juridictionnelle de la Constitution (La justice constitutionnelle)' [1928] Revue du Droit public 197–257.

pravoua.com.ua

вою європейського (континентального) типу конституційного правосуддя, згідно з якою "конституційний суд функціонує як негативний законодавець, скасовуючи неконституційні норми, але не створюючи нових позитивно". Г. Кельзен підкреслює:

> Конституційне правосуддя також має особливе значення, яке змінюється залежно від характеристик відповідної Конституції. Це значення має першорядне значення для демократичної Республіки, інститути контролю якої є умовою існування. Від різних, частково виправданих, атак, що зараз спрямовані проти неї, ця форма держави може найкраще захистити себе, організувавши всі можливі гарантії регулярності державних функцій.
> Чим більше ці функції демократизуються, тим більше має посилюватися контроль. Конституційне правосуддя також слід розглядати з цієї точки зору. Забезпечуючи конституційне складання законів і, зокрема, їхню матеріальну конституційність, воно є ефективним засобом захисту меншості від посягань більшості <…> Якщо вбачати суть демократії не у всемогутності більшості, а в постійному компромісі між групами, представленими в парламенті більшістю та меншістю, і, отже, у соціальному мирі, конституційне правосуддя постає як особливо підходящий засіб реалізації цієї ідеї. Сама можливість звернення до Конституційного Суду може стати в руках меншості інструментом, здатним запобігти неконституційному порушенню більшістю їх законних інтересів і тим самим, зрештою, протистояти диктатурі більшості, яка є не менш небезпечною для соціального миру, ніж диктатура меншості[28].

Видатний італійський правознавець, впливовий вчений XX століття у галузі порівняльного правознавства Мауро Каппеллетті у працях *"Judicial Review in the Contemporary World"* (1971) і *"The Judicial Process in Comparative Perspective"* (1989) аналізує конституційне провадження як особливу форму конституційного судочинства, що поєднує елементи цивільного або адміністративного процесу, але з вищим ступенем абстрактності та публічності. Він підкреслював, що конституційне провадження має процесуальні гарантії (стадії, докази, сторони), тоді як конституційна процедура може бути ширшою й менш формалізованою, часто охоплюючи й несудові механізми. У першому виданні *"La giurisdizione costituzionale delle libertà"* (1955) М. Каппеллетті передбачив першорядну важливість фундаментальних прав та їх ефективного судового захисту як інструментів досягнення приватних, а також суспільних інтересів: *'I diritti fondamentali <…> sono in realtà permeati di un valore che transcende l'uomo singolo. E investe intera la società', так що 'se lo stato <…> famale a me e a se stesso'*[29], наприклад, у контексті Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. "Моделі конституційного судового контролю", розроблені М. Каппеллетті, досі є дієвою основою для порівняльного розуміння судового перегляду. Кожен студент-юрист і кожен вчений-юрист натепер знайомий з його відомою класифікацією систем конституційного судочинства, що протиставляє політич-

[28] Kelsen (n 27).
[29] M Cappelletti, *La giurisdizione costituzionale delle libertà: primo studio sul ricorso costituzionale con particolare riguardo agli ordinamenti tedesco, svizzero e austriaco* (A. Giuffrè 1955) 2, 135.

ні та юрисдикційні системи; централізовані та децентралізовані системи; абстрактні та конкретні процедури; принципові та випадкові процедури; ретроактивні та перспективні наслідки; рішення *inter partes* та *erga omnes;* тощо. Ці дихотомії стали загальновживаними в юридичній науці та часто використовуються навіть без згадки імені цього вченого.

М. Каппеллетті наполягає натомість на процесуальних обмеженнях і процесуальній пасивності судової функції. У своєму аналізі процесуальних обмежень М. Каппеллетті нагадує три основні принципи римської традиції, спрямовані на стримування надмірного судового активізму[30]: (a) *ubi non est actio ibi non est iurisdictio:* судове рішення завжди має бути тісно пов'язане зі справою або спором, порушеною судом; (b) *audiatur et altera pars:* завжди має бути гарантовано справедливе слухання сторін, щоб сторони могли брати участь у процесі; та (c) nemo iudex in causa propria: суддя повинен завжди зберігати та демонструвати неупередженість, зберігаючи свою незалежність від будь-якого зовнішнього тиску. Однак саме в процесуальній пасивності М. Каппеллетті убачає головний розрив між суддями та законодавцями: і судді, і законодавці беруть участь у процесі законотворчості; і ті, і ті створюють правила та норми; однак лише судова функція є повноваженням на вимогу: "правова функція виконує позовну силу (і не обмежує домовленість) сторони"[31]. Жоден суд не може порушувати справу; суд зобов'язаний лише відповісти на справу, доведену до його відома. Суд також не може розширювати сферу свого рішення: межі його повноважень визначаються позивачем.

"Сама сутність" конституційного процесу, як писав М. Каппеллетті у 1957 році, 'є інструментом, який головним чином спрямований на реалізацію засад і найвищих цінностей, що знаходять своє головне вираження в правах індивідуальних і соціальних свобод, закріплених у правилах конституційної Хартії, тісно пов'язаних з "цінностями"'[32].

А. С. Світ у праці "Управління разом із суддями: конституційна політика в Європі"[33] описує конституційне провадження як політико-судовий процес, де суди діють як "позитивні законодавці" в певних випадках. Він відрізняє абстрактний конституційний контроль як широку процедуру від конкретного провадження з індивідуальними скаргами чи спорами: 'Конституційні суди в Європі трансформують парламентський суверенітет, перетворюючи законодавчий процес на конституційно-політичний'[34].

Принципи цього нового конституціоналізму можна просто перелічити: 1) державні інституції встановлюються та отримують свої повноваження виключно з писаної конституції; 2) ця конституція надає найвищу владу на-

[30] M Cappelletti, *Giudici Legislatori?* (Giuffrè 1984).
[31] M Cappelletti, 'Il controllo di costituzionalità delle leggi nel quadro delle funzioni dello Stato', in 3 *Studi in memoria di Guido Zanobini* (A. Giuffrè 1965) 75, 105 et seq.
[32] M Cappelletti, *In Memoria di Piero Calamandrei* [In Memory of Piero Calamandrei] (CEDAM 1957) 77.
[33] A Stone Sweet, *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe* (Oxford 2000).
[34] Stone Sweet (n 33).

pravoua.com.ua

роду шляхом виборів; 3) використання публічної влади, включаючи законодавчу, є законним лише тією мірою, якою воно відповідає конституційному праву; 4) це право охоплюватиме права та систему правосуддя для захисту цих прав. Як всеохопна політична ідеологія або теорія держави, новий конституціоналізм сьогодні не має серйозного конкурента.

Європейська модель перегляду виявилася популярною, оскільки, на відміну від американського судового перегляду, її можна було легко приєднати до парламентської архітектури держави. Тим не менш, інституційний план Г. Кельзена довівся змінити в одному важливому аспекті. Г. Кельзен стверджував, що конституційним судам слід відмовляти в юрисдикції щодо конституційних прав, щоб забезпечити максимально можливе розділення судових і законодавчих функцій.

Мішель Розенфельд у дослідженні "Конституційне судочинство в Європі та Сполучених Штатах: парадокси та контрасти"[35] аналізує парадокси: в Європі конституційне провадження – спеціалізована процедура в окремому суді (кельзенівська модель), тоді як у США – інтегрована в загальну судову систему. Він вказує: 'Американське конституційне судочинство парадоксально критикується за надмірну політизацію сильніше, ніж європейське, попри його конкретний і постеріорний характер'[36]. М. Розенфельд, аналізуючи конституційне провадження Німеччини, зазначає:

> Закріплюючи конституційні цінності та розглядаючи конституцію як таку, що окреслює об'єктивний порядок, а також захищає суб'єктивні права, Основний закон Німеччини "юридифікує" цінності та політики і наділяє їх такою ж силою права, як і ті його положення, що вписуються в звичний одяг правових правил і правових стандартів. Як наслідок, легітимна роль німецького конституційного судді включає: скасування, формування чи переформування законів для забезпечення відповідності конституційним цінностям; переформування, розширення чи навіть створення законів для подальшого встановлення об'єктивного порядку, передбаченого Конституцією; і, звичайно, виконання найпоширенішого завдання конституційних суддів – визначення, чи звичайні закони відповідають праву Конституції[37].

У сучасних дослідженнях, зокрема у дисертації Федеріко Щаранські[38], фокусується на судовому перегляді законодавства *(judicial review of legislation)*, інференційній семантиці Роберта Брандома, критиці пропорційності як методу конституційного контролю та аналізі природи питання конституційності та процесуальних особливостях.

На думку Мілтона Сесара Хіменес Раміреса,

[35] M Rosenfeld, 'Constitutional adjudication in Europe and the United States: Paradoxes and contrasts' [2004] 2(4) International Journal of Constitutional Law 633–668 https://doi.org/10.1093/icon/2.4.633.
[36] Rosenfeld (n 35).
[37] Rosenfeld (n 35).
[38] F Szczaranski, 'Adjudication in judicial review: an inferential approach' (PhD thesis, 2020) <https://theses.gla.ac.uk/81741> (accessed 15.02.2026).

> Слабкий процесуальний конституціоналізм прагне створити або оптимізувати процесуальні інструменти, які обмежують судову дискрецію, щоб уникнути судового активізму та посилити широкий спектр думок у соціальних, політичних та конституційних обговореннях, визнаючи водночас роль суддів як процесуальних координаторів та арбітрів багатьох конфліктів, що виникають у політичних спільнотах. Тому потрібна загальна теорія публічної конституційної процедури, здатна створювати та зберігати публічну поведінку, яка підтримує необхідну судову чесність, водночас заохочуючи участь громадян[39].

Сучасні релевантні німецькі дослідження присвячені саме процедурам конституційного контролю *(Verfassungskontrollverfahren),* процесуальному праву Федерального конституційного суду *(Verfahrensrecht des Bundesverfassungsgerichts),* конституційному процесуальному праву *(Verfassungsprozessrecht)* та суміжним аспектам. У них здійснюється аналіз видів проваджень *(Normenkontrolle, Verfassungsbeschwerde, Organstreit* тощо), доказового права *(Beweisrecht),* принципів *(Untersuchungsgrundsatz, Amtsermittlung),* співвідношення з матеріальним конституційним правом, проблеми легітимності та ефективності процедур.

Так, Шарлотта Бартманн з Гейдельберзького університету у своїй фундаментальній праці "Право доказів у провадженні у Федеральному конституційному суді" проаналізувала та розробила процесуальні правила, яких дотримується Федеральний конституційний суд Німеччини під час встановлення фактів, що мають значення для рішення в судовому провадженні. Вчена розкрила принцип розслідування від імені суду (принцип розслідування), обов'язок суду збирання доказів *ex officio,* продемонструвала жорстку "основну норму" *("Grundregel")* розподілу тягаря доказування та надзвичайно ретельно проаналізувала процедурні правила конституційного суду. Це результат висновку про те, 'як найвищий судовий орган Федеративної Республіки Німеччина, Федеральний конституційний суд "охороняє" не що інше, як Конституцію Німеччини. Тому основним завданням судової інстанції є відповіді на правові питання, особливо ті, що мають далекосяжні наслідки для всієї юридичної спільноти, що виходять за рамки конкретної окремої справи"[40]. На думку Ш. Бартманн,

> Федеральний конституційний суд повинен, у принципі, встановлювати всі факти шляхом збору доказів, незалежно від заяв сторін провадження, які він визначив як такі, що мають відношення до рішення на основі відповідної програми предметного перегляду у провадженні. Таким чином, ключовим елементом обов'язку суду проводити розслідування *ex officio* є факт, що має значення для рішення. Юридичне поняття факту в даному конституційно-процесуальному контексті слід розуміти як об'єктивно встановлену сукупність фактів; предметом доказування в конституцій-

[39] J Milton, 'Weak Procedural Constitutionalism. The Judicial Process as Legitimacy of Judicial Review' [2024] 18(1) ICL Journal 59–76. https://doi.org/10.1515/icl-2023-0032.

[40] Ch Bartmann, 'Das Beweisrecht in den Verfahren vor dem Bundesverfassungsgericht' (Zusammenfassung der Dissertation 2020) <https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/28122/1/Bartmann_Charlotte.pdf> (accessed 15.02.2026).

ному провадженні можуть бути об'єктивно встановлені сукупності фактів будь-якого часового походження як конкретного, так і загального характеру[41].

Німецький вчений Кай Гронемеєр у дисертаційній роботі "Попередній ефект, подібний до втручання"[42] аналізує попередній ефект *BVerfG*, процедурні або процесуальні аспекти та контекст втручання в права (подібність втручання). Дослідник стверджує, що:

> <…> виникає питання про те, як нову концепцію попереднього ефекту, подібного до втручання, слід класифікувати в рамках існуючої доктрини основних прав суду. В принципі, виникають дві можливості: з одного боку, попередній ефект, подібний до втручання, можна розуміти як аспект доктрини захисних обов'язків (I). З іншого боку, однак концепція попереднього ефекту, подібного до втручання, передбачає, що це форма втручання. Тому дослідження, якою мірою попередній ефект, подібний до втручання, вписується в існуючу доктрину втручання (II). Після оголошення рішення щодо зміни клімату різні автори в юридичній літературі стверджували, що факти, які лежать в основі рішення, становлять справу, яку слід класифікувати за доктриною захисних обов'язків. Це виправдовується, серед іншого, тим фактом, що попередній ефект, подібний до втручання, ґрунтується на бездіяльності держави та призводить до обов'язку дій з боку законодавчого органу, що зазвичай є характерними ознаками порушення обов'язку захищати. З цього деякі автори роблять висновок, що фактичний обов'язок захищати переосмислюється як право на захист. Інші критикують те, що раніше обмежувальна доктрина обов'язку захищати надмірно ускладнюється новою концепцією[43].

Вимір обов'язку захищати основні права був фундаментально розроблений Федеральним конституційним судом у рішенні "Аборт I"[44] стосовно права на життя згідно зі ст. 2, п. 2, реченням 1 Основного закону, а пізніше поширений на право на фізичну недоторканність. Згідно з усталеною практикою Федерального конституційного суду держава не лише зобов'язана утримуватися від втручання в основні права, а й повинна вживати запобіжних заходів проти порушень основних прав, які не можуть бути пов'язані з нею. На думку Кая Гронемеєра,

> існує три причини, чому законодавець міг порушити або не виконати існуючий обов'язок захисту: бездіяльність, очевидна та повна непридатність вжитих заходів, недосягнення необхідного мінімального рівня захисту, навіть якщо вжиті заходи самі по собі є цілком придатними. Хоча перші два критерії є дуже чіткими, третій є значно більш відкритим для тлумачення та вимагає, зокрема, точного визначення необхідного мінімального рівня захисту. <…> Для забезпечення всебічного захисту основоположних прав, незважаючи на обмеження класичної концепції втручання, було запроваджено сучасну або розширену концепцію втручання. Вона не суперечить класичній концепції втручання, а радше розширює її. Кожне втручання, яке відповідає характеристи-

[41] Bartmann (n 41).
[42] K N Gronemeyer, 'Die eingriffsähnliche Vorwirkung' (Dissertation, Dr. iur., 2025) <https://www.db-thueringen.de/servlets/MCRFileNodeServlet/dbt_derivate_00068428/Dissertation_KaiGronemeyer.pdf> (accessed 15.02.2026).
[43] Gronemeyer (n 42).
[44] BVerfGE 39, 1, 42 ff <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/1975/02/fs19750225_1bvf000174en.html> (accessed 15.02.2026).

кам класичної концепції втручання, також підпадає під сучасну концепцію. Тому дії держави, які мають якість, порівнянну з класичним втручанням, або обмежують основоположні права з порівнянною інтенсивністю, також мають ефект втручання. Розширена концепція втручання має на меті охопити, зокрема, випадки, коли дії держави або лише опосередковано втручаються в основоположні права, або коли держава діє не відповідно до закону, а фактично <…> Таким чином, втручання – це будь-які дії держави, які унеможливлюють або ускладнюють для особи поведінку, що підпадає під захист основного права. Сучасна концепція втручання, на відміну від класичної концепції, не визначає втручання на основі характеристик, типових для дій держави. Натомість вона залежить від фактичного ефекту дій держави[45].

П. Зельцер у праці "Федеральні правові норми в контролі абстрактних норм"[46] 2022 року дослідив поняття, основні принципи, типологію процедур абстрактного судового перегляду у Федеральному конституційному суді, мету та об'єктивний процесуальний характер абстрактного судового перегляду, історичний розвиток, умови необхідності попереднього перегляду з процедурних і правових причин тощо. Автор підтримав думку: 'У моделі високорозвиненої, інституційно незалежної системи конституційних судових органів абстрактний судовий перегляд вважається "природним типом процедури"', оскільки 'контроль та обмеження демократичного законодавства <…> є фундаментальними проблемами та фундаментальними конфліктами системи конституційних судових органів'[47].

На рівні конституційної юрисдикції німецька правова система обрала поєднання конкретних і абстрактних регулятивних процедур контролю. Отже, німецька правова система дає змогу здійснювати судовий перегляд правових норм із застосуванням різних процедур залежно від обставин і контексту. Відповідно до ст. 93 Основного закону[48], §§ 13(6), 76 Закону про Федеральний конституційний суд (BVerfGG)[49] абстрактний контроль норм Федерального конституційного суду включає перевірку формальної та змістової сумісності або несумісності норми проти стандарту закону вищого рангу в рамках судової процедури[50]. Процедура експертизи закінчується або запереченням, або підтвердженням норми. Ще в одному зі своїх перших фундаментальних рішень щодо принципу поділу влади і верховенства конституції Федеральний конституційний суд засвідчив захисну функцію провадження абстрактного судового перегляду, гарантуючи, що 'Основний Закон не порушується ні формально, ні по суті федеральними чи земельними правовими нормами, а з іншого боку, що уникається небезпека, яка

[45] Gronemeyer (n 42).
[46] Ph Seltzer, 'Rechtsverordnungen des Bundes in der abstrakten Normenkontrolle' (Inauguraldissertation, Doktorwürde der Juristischen, 2022) <https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/34445/1/Rechtsverordnungen%20des%20Bundes%20in%20der%20abstrakten%20Normenkontrolle.pdf> (accessed 15.02.2026).
[47] R Wahl, 'Die Reformfrage', in P Badura, H Dreier (Hrsg), *Festschrift 50 Jahre Bundesverfassungsgericht – Band 1: Verfassungsgerichtsbarkeit, Verfassungsprozeß* (Tübingen 2001) 461–491.
[48] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland <https://www.buzer.de/GG.htm> (accessed 15.02.2026).
[49] Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungsgerichtsgesetz – BVerfGG) <https://www.buzer.de/BVerfGG.htm> (accessed 15.02.2026).
[50] Seltzer (n 46).

виникає з федеральної структури, що інші федеральні закони будуть порушені земельним правом'[51].

Висновки. На нашу думку, подолання теоретичних суперечностей можливе через уніфікацію термінології, розробку єдиної теорії конституційного процесуального права, зміни до законодавства, рекомендації наукової доктрини та через практичну діяльність Конституційного Суду України. Це можливо через закріплення "конституційної процедури" як загального поняття, а "конституційного провадження" – як виключно судового різновиду (за Г. Кельзеном і С. Світом). Розробка єдиної теорії конституційного процесуального права дасть можливість подолати теоретичні суперечності, зокрема, М. Каппеллетті пропонує розглядати його як самостійну підгалузь.

Потребує уточнення співвідношення в Законі "Про Конституційний Суд України" та Регламенті Конституційного Суду України. Чітке розмежування в коментарях та наукових працях. Конституційний Суд України може систематично тлумачити співвідношення (наприклад, у рішеннях щодо імпічменту чи конституційної скарги).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Cappelletti M, *Giudici Legislatori?* (Giuffrè 1984).
2. Cappelletti M, *In Memoria di Piero Calamandrei* [In Memory of Piero Calamandrei] (CEDAM 1957) 77.
3. Cappelletti M, *La giurisdizione costituzionale delle libertà: primo studio sul ricorso costituzionale con particolare riguardo agli ordinamenti tedesco, svizzero e austriaco* (A. Giuffrè 1955) 2, 135.
4. Stone Sweet A, *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe* (Oxford 2000).

Edited books

5. Cappelletti M, 'Il controllo di costituzionalità delle leggi nel quadro delle funzioni dello Stato', in 3 *Studi in memoria di Guido Zanobini* (A. Giuffrè 1965) 75, 105 et seq.
6. Wahl R, 'Die Reformfrage', in P Badura, H Dreier (Hrsg), *Festschrift 50 Jahre Bundesverfassungsgericht – Band 1: Verfassungsgerichtsbarkeit, Verfassungsprozeß* (Tübingen 2001) 461–491.

Journal articles

7. Kelsen H, 'La garantie juridictionnelle de la Constitution (La justice constitutionnelle)' [1928] Revue du Droit public 197–257.
8. Milton J, 'Weak Procedural Constitutionalism. The Judicial Process as Legitimacy of Judicial Review' [2024] 18(1) ICL Journal 59–76. https://doi.org/10.1515/icl-2023-0032.
9. Rosenfeld M, 'Constitutional adjudication in Europe and the United States: Paradoxes and contrasts' [2004] 2(4) International Journal of Constitutional Law 633–668 https://doi.org/10.1093/icon/2.4.633.

Theses

10. Bartmann Ch, 'Das Beweisrecht in den Verfahren vor dem Bundesverfassungsgericht' (Zusammenfassung der Dissertation 2020) <https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/28122/1/Bartmann_Charlotte.pdf> (accessed 15.02.2026).

[51] BVerfGE 1, 184 (195 f.) <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv001184.html> (accessed 15.02.2026).

11. Gronemeyer K N, 'Die eingriffsähnliche Vorwirkung' (Dissertation, Dr. iur., 2025) <https://www.db-thueringen.de/servlets/MCRFileNodeServlet/dbt_derivate_00068428/Dissertation_KaiGronemeyer.pdf> (accessed 15.02.2026).
12. Seltzer Ph, 'Rechtsverordnungen des Bundes in der abstrakten Normenkontrolle' (Inauguraldissertation, Doktorwürde der Juristischen, 2022) <https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/34445/1/Rechtsverordnungen%20des%20Bundes%20in%20der%20abstrakten%20Normenkontrolle.pdf> (accessed 15.02.2026).
13. Szczaranski F, 'Adjudication in judicial review: an inferential approach' (PhD thesis, 2020) <https://theses.gla.ac.uk/81741> (accessed 15.02.2026).
14. Spinchevska O, 'Konstytutsiinyi yurysdyktsiinyi protses: suchasnyi stan ta perspektyvy udoskonalennia' (dys d-ra f-fii 081, 2021) (in Ukrainian).

Oksana Shcherbanyuk
Laura Bzova

CONSTITUTIONAL PROCEDURE AND CONSTITUTIONAL PROCEEDINGS: THEORETICAL CONTRADICTIONS AND WAYS TO OVERCOME THEM

Abstract. All constitutional courts in Europe are involved in the movement of procedural emancipation that is associated with democracy itself, especially in countries that have rejected it over the past century. The procedure has long seemed to be a secondary branch of the implementation of law. The constitutional procedure, if we take it in a broad sense, is a way of exercising constitutional powers regulated by the Basic Law of Ukraine and current laws. We are talking about such processes as amendments and additions to the Constitution, impeachment proceedings, the procedure for appointing or removing senior officials, mechanisms for organizing and conducting nationwide polls (referendums), the formation of power structures, and the like. This is a general constitutional order, which covers both processes taking place in courts and those that take place outside the court (they are often called parliamentary or electoral, which have a separate constitutional and legal consolidation). Instead, constitutional proceedings in a more limited, narrow sense are specific jurisdictional (i.e. judicial) activities within the walls of the Constitutional Court of Ukraine. It is defined as a set of procedural steps carried out by the Constitutional Court during the study and resolution of issues within its jurisdiction (on the basis of a constitutional petition, appeal or complaint). This process is characterized by the presence of well-defined stages, time frames, evidentiary requirements, identified parties, and a final decision.

In the doctrine of constitutional law, the constitutional procedure, or constitutional process, is usually interpreted as a set of rules that regulate the implementation of constitutional and legal prescriptions of a material nature and establish the procedure for carrying out the most important actions in the field of constitutional law. These include, for example, the procedure for adoption, amendment and official promulgation of the Basic Law of Ukraine; the mechanism for electing the President of the state, the formation of the people's representation (the Verkhovna Rada), the appointment of judges; constitutional proceedings (submission of appeals to the Constitutional Court, consideration of relevant cases, institution of constitutional complaint); as well as procedures related to impeachment, holding a nationwide expression of will (referendum), dissolution of the legislature, and others. In recent years, the topic of constitutional procedure and constitutional proceedings is not a "theoretical" or "academic" topic, but a lively, dynamic, practically demanded field.

Keywords: constitutional procedure; constitutional proceedings; Constitutional Court of Ukraine; constitutional doctrine; rule of law.